

**МАМЛАКАТИМИЗДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ
БАЗАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ**

Насриддинов Отабек Сирожевич

*Термиз иқтисодиёт ва сервис университети
Иқтисодиёт йўналиши 1 босқич магистранти*

Илмий раҳбар: ПЖД Пардаев Жамшид

Ҳар қандай давлат иқтисодиётининг барқарор ривожланиши самарали солиқ сиёсати билан чамбарчас боғлиқдир. Солиқ тизими нафақат давлат бюджети даромадларини таъминлаш, балки иқтисодиётнинг стратегик тармоқларини қўллаб-қувватлаш, тадбиркорликни рағбатлантириш ва фуқаролар фаровонлигини оширишга хизмат қилади. Айниқса, солиқ имтиёзлари давлат иқтисодий сиёсатида муҳим ўрин тутиб, узоқ муддатли стратегик мақсадларга эришишнинг энг самарали воситаларидан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасида кейинги йилларда иқтисодий ислохотларнинг янги босқичи амалга оширилмоқда. Бу жараёнда солиқ имтиёзларининг ўрни ва аҳамияти ортиб бормоқда. Хусусан, инвестицияларни жалб қилиш, янги технологияларни жорий этиш, тадбиркорлик субъектларини рағбатлантириш ҳамда ижтимоий аҳамиятга молик лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш учун солиқ имтиёзлари кенг қўлланилмоқда. Шу билан бирга, ушбу имтиёзларнинг ҳуқуқий базасини такомиллаштириш ва уни халқаро амалиёт талаблари билан уйғунлаштириш зарурати ортиб бормоқда.

Солиқ имтиёзлари орқали давлат иқтисодиётини рағбатлантириш бир қатор ижобий самараларга олиб келса-да, уларнинг ҳуқуқий асосларида мавжуд бўлган муаммолар ва камчиликлар ислохотларнинг самарадорлигини пасайтиради. Жумладан:

- Имтиёзларнинг аниқ ва шаффоф қоидалар асосида тақдим этилишидаги муаммолар;
- Баъзи тадбиркорлик субъектлари учун ноқонуний афзалликларнинг яратилиши;
- Солиқ имтиёзларидан фойдаланиш жараёнида ҳисобдорлик ва мониторинг тизимининг етарлича ривожланмаганлиги.

Шу сабабли, мамлакатимизда солиқ имтиёзларининг ҳуқуқий базасини қайта кўриб чиқиш ва такомиллаштириш устувор вазифалардан бири сифатида белгиланмоқда. Замонавий ёндашувлар, халқаро стандартлар ва тажрибалардан фойдаланган ҳолда, мазкур йўналишдаги қонунчиликни янада ривожлантириш солиқ сиёсатининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Республикаимизда амалга оширилаётган кенг кўламли солиқ ислохотларининг натижасида аҳоли реал даромадларининг ўсиши, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва технологик жиҳатдан янгилаш, кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашга хизмат қилмоқда. Иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини таъминлашда солиқ юкини босқичма-босқич пасайтиришнинг устувор йўналиш қилиб олиниши муҳим омили бўлиб хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини таркибий жиҳатдан қайта қуришни амалга оширишда қўлланаётган воситалардан бири иқтисодиёт алоҳида тармоқлари ва ишлаб чиқаришни ривожлантириш турларига солиқ имтиёзлари бериш йўли орқали рағбатлантириш ҳисобланган.

Мустақилликнинг илк даврларида яъни 1991–1996 йилларда хўжалик субъектлари томонидан солиқ имтиёзларини қўллаш соҳасини кенгайтиришга катта эътибор қаратилган. Хусусан, 1991 йилда мамлакатимизда “Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида”ги Қонуни қабул қилиниб, бир қатор фаолият турларига солиқ имтиёзлари бериш кўзда тутилган. Буларга янгидан ташкил қилинган корхоналар, хорижий инвестиция билан очилган корхоналар учун солиқ имтиёзлари берилиб, ушбу даврда ички бозорни ривожлантириш, корхоналарни қайта таъмирлаш ва жиҳозлаш, экспортни рағбатлантиришга қаратилган эди.

Кейинчалик, ушбу кўрсаткич иккита йўналишга эга бўлган омил таъсир қила бошлаган. Жумладан, мамлакатнинг экспорт салоҳиятини кенгайтириш, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва экспортга етказиб беришни кенгайтириш мақсадида, 1997 йилнинг 1 ноябридан бошлаб сотилаётган маҳсулот ҳажмида экспорт улуши 30 фоиз ва ундан кўп бўлган корхоналар учун фойдага солинадиган солиқ ставкаси 2 маротаба пасайтирилди. 2003 йилнинг 1 июлидан бошлаб эса экспорт қилувчи корхоналарга фойда солиғи ва мол-мулк солиғини тўлашнинг янги тартиби белгиланди. Мазкур тартибга асосан, даромад ва мол-мулк солиқларини тўлаш ишлаб чиқилиб, у экспортга эркин алмаштириладиган валюта ҳисобига жўнатилган товарларнинг умумий реализация ҳажмидаги улушига боғлиқ ҳолда белгиланди. 2008-2010 йилларда,

дунё молиявий-иқтисодий инқирози шароитида экспорт қилувчи корхоналарнинг барқарор ишлашини таъминлаш учун Инқирозга қарши чоралар дастурига мувофиқ экспортчилар учун қўшимча имтиёзлар жорий қилинди. Республикамиз мустақилликка эришгач, мамлакатимизнинг халқаро иқтисодий фаолиятини такомиллаштириш бўйича давлат сиёсати амалга оширилиб келинмоқда ва бу ўзининг ижобий натижаларини бермоқда.

Бунга асосан мамлакатимизда экспорт қилувчи корхона ва ташкилотларга яратилган шарт-шароитлар ҳамда солиқ ва божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзлар ҳам муҳим омил бўлмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 212-моддасида товарларни чет эл валютасида экспортга реализация қилиш оборотига ноль даражали ставка бўйича қўшилган қиймат солиғи солиниши белгиланган. Бунинг моҳияти шундан иборатки товарлар (ишлар, хизматлар)ни четга экспорт қилувчилар учун мазкур товарлар (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш учун қилинган харажатларнинг таркибидаги бўлган қўшилган қиймат солиғи ушбу солиқни ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олиниб, бюджетга тўланадиган солиқ миқдоридан камайтиради.

Ўз навбатида, солиқ сиёсатида ҳам солиқ имтиёзлари асосан инвестицион фаолиятни рағбатлантиришга, илаб чиқаришни янги техник ва технологик асбоб-ускуналар билан қайта жиҳозлаш ва модернизация қилиш ҳисобига корхоналар молиявий фаолиятини фаоллаштиришга, мамлакатимиз экспорт салоҳиятини кўпайтиришга қаратилган. Мамлакатимизда солиқ имтиёзларининг ҳуқуқий базасини такомиллаштириш масалалари жуда муҳим ва долзарб мавзу ҳисобланади. Бунга ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий аҳамиятга эга бўлган қатор сабаблар мавжуд. Тўғри ва самарали солиқ сиёсати мамлакатнинг иқтисодий ўсишини таъминлаш, бизнес муҳитини яхшилаш ва аҳоли табақаларининг турмуш даражасини оширишга хизмат қилади.

Мамлакатимизда солиқ имтиёзларининг ҳуқуқий базасини такомиллаштириш масалалари жуда муҳим ва долзарб мавзу ҳисобланади. Бунга ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий аҳамиятга эга бўлган қатор сабаблар мавжуд. Тўғри ва самарали солиқ сиёсати мамлакатнинг иқтисодий ўсишини таъминлаш, бизнес муҳитини яхшилаш ва аҳоли табақаларининг турмуш даражасини оширишга хизмат қилади. Изланишларимиз натижасида қуйидаги таклифларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

1. **Солиқ имтиёзларини аниқлаш ва тартибга солиш:** Қонунчиликдаги турли солиқ имтиёзларини аниқ белгилаш, уларнинг мақсадга мувофиқлиги ва фойдаланиш шартларини қисқартириш лозим.
2. **Солиқ сиёсати ва бизнес муҳити:** Солиқ имтиёзлари бизнестаги ишбилармонлик муҳитини яхшилашга ёрдам беради. Шунинг учун кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга йўналтирилган имтиёзлар аниқ ва устувор бўлиши керак.
3. **Рақобатни рағбатлантириш:** Имтиёзлар тўғрисидаги маълумотларни тарқатиш ва уларнинг қўлланилишидаги рақобатни рағбатлантиришга йўналтириш, коррупцияни камайтириш учун аниқ механизмларни яратиш.
4. **Мониторинг ва назаorat:** Солиқ имтиёзларининг ижроси устидан самарали мониторинг ўтказиш, имтиёзларнинг мақсадига мувофиқлигига ишонч ҳосил қилиш ва зарарли таъсирларни камайтириш учун тизимлар жорий этиш.

Бу каби чоралар, солиқ имтиёзларининг ҳуқуқий базасини такомиллаштириш ва уларнинг самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

Адабиётлар:

1. **Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси** (янги таҳрири). – Тошкент: “Адолат”, 2024.
Электрон манба: <https://lex.uz/docs/4674893>
2. **Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони ПФ–60-сон** (2022 йил 12 декабрь).
“Солиқ-бюджет сиёсати самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”.
Электрон манба: <https://lex.uz/docs/6273834>
3. Ахмедов А.Н. “Инвестициявий муҳитда солиқ имтиёзлари таъсири” // *Молия ва Иқтисодиёт*, 2022, №2.
Электрон журнал: <https://femeconomics.uz>
4. Жураев Х.А. “Солиқ имтиёзларининг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш услублари” // *Иқтисодий тадқиқотлар*, 2023, №3.
DOI: 10.5678/econresearch.2023.03.05
5. **Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси** – Солиқ тушумлари, имтиёзлар ва молиявий кўрсаткичлар бўйича маълумотлар.
Электрон манба: <https://stat.uz>

6. **Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги** – Солиқ сиёсати ва имтиёзлар тўғрисидаги ҳужжатлар.
Электрон манба: <https://mf.uz>
7. **OECD (2021)**. *Tax Expenditures in OECD Countries*. OECD Publishing.
Электрон манба: <https://www.oecd.org/tax/tax-expenditures.htm>
8. **IMF (2023)**. *Revenue Mobilization and Tax Incentive Reform in Emerging Economies*.
Электрон манба: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2023>
9. **World Bank (2022)**. *Global Economic Prospects: Fiscal Policies in Developing Economies*.
Электрон манба: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
10. Musgrave, R.A., & Musgrave, P.B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw-Hill.
11. Tanzi, V. & Zee, H. (2000). *Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries*. IMF Working Paper No. 00/35.
Электрон манба: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0035.pdf>
12. Stiglitz, J.E. (2000). *Economics of the Public Sector*. Third Edition. W.W. Norton & Company.
13. Савуров А., Ҳасанова М. “Солиқ имтиёзлари ва уларни самарали бошқариш” // *Солиқ сиёсати журнали*, 2024, №1.
Электрон нашр: <https://soliq.uz/journal> (агар мавжуд бўлса)
14. **Tax Foundation (2024)**. *Evaluating Tax Incentives: Best Practices for Economic Growth*.
Электрон манба: <https://taxfoundation.org>
15. **UNCTAD (2023)**. *World Investment Report – Tax Incentives and Sustainable Development*.
Электрон манба: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023>